

Rakt ner i Enköpings medeltid

I september startar ett nytt stort arkeologiskt projekt: Enescopinge – den medeltida staden. Under 2017-2018 kommer arkeologer att undersöka den gamla Stadshotellstomten i centrala Enköping, som innehåller lämningar från 1200-tal fram till 1800-tal. Enköping har en rik och fascinerande historia som är av intresse långt utanför kommunens gränser och förväntningarna inför utgrävningen är stora. Undersökningen är ett samarbete mellan Arkeologerna på Statens historiska museer och Upplandsmuseets Avdelning Arkeologi.

Hela Enköpings stadskärna är klassad som fornlämning. Området som ska undersökas, kvarteret Traktören, låg i början av medeltiden alldeles invid strandkanten. Mot slutet av medeltiden hade strandlinjen pga landhöjningen förskjutits längre åt sydöst. Platsen var nu en del av stadens centrum. På torget bedrevs handel och på vattnet fraktades varor både till och från Enköping. Detta gör kvarteret Traktören till en spännande plats, en samlingspunkt mellan land och vatten där människor möttes och knöt nya kontakter.

I många av Sveriges städer med medeltida ursprung är spåren förstörda, men i Enköpings centrala delar finns stora sammanhängande områden med orörda jordlager, så kallade kulturlager, som innehåller mängder av föremål och annat som människor lämnat efter sig. Tack vare det och att bevaringsförhållandena är exceptionellt goda, kommer undersökningen ge en unik och betydelsefull inblick i Enköpings historia och dess tidigare invånares livsmiljö.

Resultaten från en tidigare mindre utgrävning på tomten 2010 visar att det finns rester efter bebyggelse från flera tidsperioder vilka ligger kvar ovanpå varandra, de äldsta lämningarna ligger längst ner och de yngsta högst upp.

”Vi kommer att arbeta oss ner genom historiens olika nivåer. Genom att dokumentera varje skede kan vi återskapa områdets utveckling från tidig medeltid fram till dess att Stadshotellet byggs” säger biträdande projektledare Emelie Sunding från Upplandsmuseet. ”Vi kommer även att undersöka hur människor levde och verkade på platsen. Genom naturvetenskapliga analyser och specialstudier av fynd kan vi klarlägga hur livsmiljön såg ut i kvarteret, hur det var att leva på platsen under medeltiden och hur människornas hälsa såg ut.”

Varför görs undersökningen?

Enköpings stadskärna är klassad som fornlämning, vilket innebär att den är skyddad av Kulturmiljölagen (KML). I enlighet med bestämmelser i KML får inte fornlämningar skadas. I de fall då exploateringar, t ex nya vägar eller husbyggen, berör en fornlämning, beslutar länsstyrelsen om fornlämningen får tas bort. Om tillstånd ges görs det oftast med villkoret att en arkeologisk undersökning först måste genomföras. Undersökningen upphandlas av länsstyrelsen, som också beslutar om budget, tidsplan och vad arkeologerna ska fokusera på.

Man kan se den arkeologiska undersökningen som ett sätt att genom dokumentation, omhändertagande av fynd och analyser bevara fornlämningen, trots att den grävs bort för att ge plats åt något nytt. På så sätt kommer kunskapen alla till godo.

”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla.” Så inleds [Kulturmiljölagen \(SFS nr 1988:950\)](#).

Den arkeologiska undersökningen – förutsättningar och förväntningar

En arkeologisk undersökning görs alltid enligt en förberedd undersökningsplan, med prioriteringar och utvalda frågeställningar. Vilken metod som används och vilka frågeställningar som sätts upp anpassas efter den aktuella fornlämningen.

När gamla stadshotellstomten nu undersöks söker arkeologerna svar på ett flertal frågeställningar. Bland annat undersöks kvarterets fysiska utformning, från tidig medeltid och framåt. De tidigaste konstruktionerna utgjordes förmodligen av bryggor och kajer och innan området kunde bebyggas var man tvungen att fylla ut den sanka marken längs strandkanten. Fyllnadsmassorna består av material och avfall som hämtades från hela Enköping. Lagren innehåller rikligt med välbevarade föremål som representerar hela stadens materiella kultur. I takt med landhöjningen fick bryggor och kajer ge vika för hus och gårdar.

Arkeologerna kommer även att undersöka vad fynden berättar om de människor som levde på platsen och vad de kan berätta om deras identitet och kontakter med omvärlden.

Från förundersökningens resultat och från äldre undersökningar i kvarteret vet vi att många välbevarade fynd av organiska material, såsom läder, trä och ben kan förväntas. Det är föremål som vanligtvis inte bevaras så väl, men tack vare markens fuktiga miljö har de klarat sig från nedbrytning.

Hur kan man följa arkeologernas arbete?

Under utgrävningsperioden förmedlas resultat från undersökningen löpande via sociala medier och bloggar. Det kommer även sättas upp informationsskyltar vid undersökningsytan som kontinuerligt uppdateras.

Under hösten håller arkeologerna visningar för allmänheten på plats vid utgrävningen. Information om tider publiceras bland annat på sociala medier och på informationstavlan. Det planeras också ett pedagogiskt program för kommunens skolor och nyanlända.

På Enköpings museum blir det möjligt att se ”Veckans fynd” där arkeologernas fynd från utgrävningen visas.

Kontakt: Katja Jahn eller Ylva Fontell, kommunikatörer Upplandsmuseet, 0733-57 86 50, 070-17 15 285 katja.jahn@upplandsmuseet.se ylva@dynamokultur.se

UPPLANDSMUSEET

**ENKÖPINGS
KOMMUN**

Bakgrundsinformation: Enköpings historia

Medeltid

Enköpings läge vid foten av Enköpingsåsen i en vik av Mälaren har varit idealisk som handelsplats. Åsen sträcker sig genom det gamla folklandet Fjärdundaland och vidare norrut mot Gävle och Norrland. Enköping var centralort i Fjärdundaland och stadsetableringen skedde redan under 1100-talet. Första gången staden omnämns är på 1160-talet i ett dokument utfärdat av Uppsalas ärkebiskop Stefan. Ett franciskanerkloster upprättades år 1250 på Klosterön, en ö sydöst om stadens centrum.

Avgörande för stadens existens var Tjugonedagsmarknaden, som hölls tjugo dagar efter jul. Tjugonedagsmarknaden var en av landets största marknader och hölls på isen strax söder om staden. I Enköping hölls även en mindre marknad, Skeppundsmarknaden där slutgiltiga affärsuppgörelsen gjordes om järnet med bergsmännen.

Enköping tycks ha haft en ekonomisk blomstringsperiod under hela 1300-talet. Många av stadens invånare hade utländsk härkomst. Det var främst hantverkare av tysk börd men många var även soldater som inhystes hos stadens familjer. Under 1540 och 1577 inhystes främst tyska soldater och på 1570-talet skottar.

Under Gustav Vasas regeringstid utsattes Enköping, liksom många andra svenska städer, för stora skattehöjningar. Enköpingsborna skattade bland annat i årliga leveranser av tegel till Uppsala slott. Gustav Vasas reformer fick stora konsekvenser för Enköpings invånare. På lång sikt innebar det att Enköping förlorade sin roll som handelsstad.

Enköping härjades flera gånger av bränder. Stadsbranden som bröt ut den 24 april 1572 kom att ödelägga Enköping. För att Enköping snabbt skulle återhämta sig från sviterna efter branden skattebefriades staden.

Tidigmodern tid

Slutet av 1500-talet och början av 1600-talet innebar höjda skatter och återkommande epidemier. Staden drabbades dessutom av ytterligare två större bränder 1609 och 1622. Johan III kungsgård brann liksom troligen stora delar av stadens trähusbebyggelse. 1600-talets sista årtionden präglades av epidemier och missväxt. Den landsomfattande pesten 1710-1712 drabbade även Enköping mycket hårt under slutet av år 1710.

Strukturförändringarna under 1600-talet medförde att stadens huvudnäring försköts till att bli alltmer agrar. Karl IX uppmuntrade trädgårdsodlingen runt om staden genom donationer av mark. Förutom korn och råg odlades olika lökväxter och kål. Pepparrotsodlingen kom att dominera stadens näring under 1800-talet.

Efter stadsbranden 1799 som ödelade stora delar av staden fick Enköping ett reglerat gatunät efter ett regelbundet rutsystem. Stadsplanen som fastslogs i februari år 1800 motiverades med regularitet, estetik och brandsäkerhet.

Stadshotellet

Fram till 2010 stod Enköpings anrika stadshotell på tomten intill Stora torget. Byggnaden uppfördes 1879 av byggmästaren J F Lindberg från Gävle och var en typisk representant för den tidens klassiska stadshotell. De svenska stadshotellen från slutet av 1800-talet hade en viktig funktion i städernas offentliga liv. De byggdes i regel vid stadens mest centrala och viktigaste plats – torget.

Tidigare arkeologiska undersökningar på tomten

Inom tomten har tidigare två arkeologiska förundersökningar genomförts. En mindre gjordes 2002 när Stadshotellet fortfarande stod kvar. Undersökningen visade att det fortfarande fanns bevarade medeltida kulturlager under Stadshotellet.

När stadshotellet hade rivits planerades det att bebygga tomten på nytt. Inför detta gjordes en arkeologisk förundersökning på platsen. Syftet med undersökningen var att kartlägga vilka typer av historiska lämningar som finns bevarade inom tomten.

Vid förundersökningen 2010 hittade Upplandsmuseets arkeologer flera nivåer med bebyggelse och kulturlager utanför Stadshotellets grunder. Både lämningarna och fynden var mycket välbevarade, bland annat hittades skor i läder, träkärl och tvinnade rep. Förundersökningens resultat ligger till grund för länsstyrelsen bedömning av hur den kommande slutundersökningen ska genomföras.